

НАУКОВІ СТАТТІ

Спасибо-Фатєєва Інна
доктор юридичних наук, професор
завідувач кафедри цивільного права
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Харків, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-9852-1706>
e-mail: i.v.spasybo-fatyeyeva@nlu.edu.ua

УДК 347.1

<https://doi.org/10.69724/2786-8834-2025-5-2-5-21>

ОПІКА ТА ПІКЛУВАННЯ — РОЗШИРЕННЯ ГОРИЗОНТІВ У ПРАВІ УКРАЇНИ

Спасибо-Фатєєва Інна. Опіка та піклування — розширення горизонтів у праві України

Анотація

Дослідження питань з кола сімейно-правових відносин сьогодні є особливо актуальними для нашої країни, яка рухається в європейський правовий простір. Для нашої держави важливим є розуміння того досвіду правового регулювання, який мають інші європейські країни у цих питаннях, щоб у подальшому збалансовано розвивати власне законодавство. Актуальність проблеми зумовлена потребою у фундаментальному перегляді засад, на яких ґрунтується регулювання опіки та піклування. Головне, що потребує змін, — це виправлення підходу до визначення тих правових механізмів, які покликані встановити компенсаційні важелі у випадках неможливості для особи повною мірою усвідомлювати значення своїх дій, а тому й вчиняти їх. У цій статті проаналізовано законодавство України з питань опіки та піклування з метою виявлення сутності цих правових інституцій, їх призначення і того, наскільки їх регулювання у вітчизняному законодавстві відповідає новітнім підходам, тенденціям та міжнародним документам. Задля цього проведено порівняння українського законодавства та законодавства деяких європейських країн, зокрема Швейцарії, Великої Британії, Німеччини, Польщі. Таке порівняння доводить необхідність опрацювання концептуального підходу до розуміння опіки, впровадження її різних видів, зокрема батьківської опіки, допустимості поєднання опіки батьків та опікунів, а також допущення моделі різних опікунів, які виконуватимуть різні функції щодо підопічних та їхнього майна. У статті використано загальнонаукові та спеціально-наукові методи наукового дослідження: системного та порівняльного аналізу, діалектичний. Зауважено, що потребує перегляду й підхід до визнання осіб недієздатними та позбавлення їх всяких прав. Звернуто увагу на безпосередній зв'язок опіки та піклування й інституту представництва, які мають бути узгоджені. Наголошено на тому, що недоліки українського законодавства мають бути якнайшвидше усунені, що диктується не лише необхідністю приведення законів України до європейських стандартів, а й пересудом потребами в гуманному ставленні до людей із обмеженими можливостями.

Ключові слова: *опіка, батьківська опіка, піклування, малолітня особа, дитина, особа, визнана судом недієздатною, орган опіки та піклування.*

Вступ

Постановка проблеми. Сучасний стан українського законодавства динамічний — воно перебуває в процесі реформ заради вступу до Європейського Союзу. Це стосується й цивільного та сімейного законодавства, у тому числі щодо опіки та піклування. Попри те, що Україна ратифікувала міжнародні конвенції ще у 90-х роках минулого сторіччя та в перше десятиріччя ХХІ ст., вона повною мірою не привела своє законодавство у відповідність із міжнародними актами. Тому є очевидними істотні розбіжності в розумінні опіки та піклування та регулюванні цих інституцій в українському правовому полі порівняно з правом європейських країн.

Актуальність проблеми зумовлена потребою у фундаментальному перегляді засад, на яких ґрунтується регулювання опіки та піклування. Головне, що потребує змін, — це виправлення підходу до визначення тих правових механізмів, які покликані встановити компенсаційні важелі у випадках неможливості для особи повною мірою усвідомлювати значення своїх дій, а тому й вчиняти їх.

Згідно з українським законодавством опіка та піклування засновані на жорстких постулатах щодо підстав їх встановлення, наслідків обмеження особи у дієздатності або визнання її недієздатною, обсягу прав дитини, яка не досягла повноліття, та варіантів вчинення необхідних дій з її майном тощо. При цьому законодавство України, що регулює ці відносини, не засноване на диспозитивності, не припускає варіантів, які могли би бути, не містить гнучких правових механізмів, що дали б змогу врахувати особливості прийняття окремими особами рішень, спрямованих на набуття, зміну та припинення у них цивільних прав та обов'язків. Особи з інвалідністю потрапляють у жорстку систему, яка не враховує їх волі й часом повністю витісняє їх із соціальної арени. В окреслених випадках такі особи абсолютно позбавлені можливості впливати на ситуацію, навіть у разі якщо їхній психічний стан змінюється. Не меншу заскорузлість демонструє й законодавство в регулюванні прав дітей та забезпеченні дієвої батьківської опіки або опіки та піклування з боку інших осіб.

Метою статті є виявлення тих недоліків, які демонструє законодавство України в регулюванні опіки та піклування, та надання власного бачення щодо шляхів виправлення такої ситуації.

Завдання цього дослідження полягає у порівнянні українського законодавства з міжнародним та законодавством європейських країн і практикою його застосування, з питань регулювання опіки та піклування, та розробленні пропозицій з удосконалення правового регулювання сімейних відносин.

Методи дослідження

У статті використано загальнонаукові та спеціально-наукові методи дослідження: системного та порівняльного аналізу, діалектичний, завдяки яким проаналізовано норми українського та європейського законодавства, пов'язані з інститутом опіки. Порівняльно-правовий метод дав змогу виявити розбіжності у правовому регулюванні досліджуваних у роботі відносин.

Огляд літератури

Українськими дослідниками питанням опіки та піклування приділяється недостатньо уваги. Ця тематика не користується попитом у науковців. Не демонструє й гострих проблем судова практика. Утім в окремих працях дослідники звертали

увагу на ті чи інші аспекти опіки та піклування, зокрема, це С. Є. Морозова¹, Л. Г. Паращук, Н. А. Войтюк², О. Бурлака³, Є. О. Стремецька, Ю. Є. Паскарь⁴, О. В. Пушкіна, С. М. Лозицька⁵, І. А. Яницька⁶, І. В. Мамай⁷, Д. С. Прутян⁸ та ін. Чимало праць було присвячено суміжним з опікою питанням, зокрема особистим немайновим правам дітей та батьків, визначенню місця проживання дитини, захисту прав дітей, управління майном тощо. Однак фактично поза межами дослідження залишилися комплексні питання щодо розуміння опіки та реформування підходів до засад і правових механізмів її здійснення.

Результати дослідження

В Україні опіка та піклування регулюються главою 6 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) і спеціальними нормами права, що містяться в інших нормативно-правових актах, у тому числі нормами публічного права. Прикладом є Закон «Про місцеве самоврядування в Україні»⁹. Також певною мірою опіці присвячені деякі норми Сімейного кодексу України¹⁰ (далі – СК України), принаймні в ши-

¹ Морозова С. Є. Розвиток опіки та піклування у цивільному законодавстві. *Еволюція цивільного законодавства України: проблеми теорії і практики*. Київ : Юрид. думка, 2007. С. 214–243.

² Паращук Л. Г., Войтюк Н. А. Інститут опіки та піклування в Україні та країнах Європи як ефективна форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. URL: http://lsej.org.ua/10_2022/47.pdf (дата звернення: 25.04.2025).

³ Бурлака О. Зарубіжний досвід соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і можливості його використання в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 59–64.

⁴ Стремецька Є. О., Паскарь Ю. Є. Досвід розвитку фостерингу у зарубіжних країнах. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2016/270-258-15.pdf> (дата звернення: 25.04.2025).

⁵ Пушкіна О. В., Лозицька С. М. Прийомні (фостерні) сім'ї: американський досвід. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «юридичні науки»*. 2013. № 2 (5). С. 132–136.

⁶ Яницька І. А. Поняття та значення інституту опіки та піклування, їх розмежування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/937/1/ПОНЯТТЯ%20ТА%20ЗНАЧЕННЯ%20ІНСТИТУТУ%20ОПКИ%20ТА%20ПІКЛУВАННЯ.pdf> (дата звернення: 25.04.2025).

⁷ Мамай І. В. Щодо співвідношення правового регулювання відносин опіки та піклування нормами цивільного та сімейного права. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc11/part_1/58.pdf (дата звернення: 25.04.2025).

⁸ Прутян Д. С. Опіка за римським приватним правом та сучасним цивільним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2007. 20 с.

⁹ Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 25.04.2025).

¹⁰ Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14?find=1&text (дата звернення: 25.04.2025).

рокому її розумінні, законів України «Про охорону дитинства»¹¹, «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»¹², «Про соціальні послуги»¹³, «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»¹⁴, «Про запобігання та протидію домашньому насильству»¹⁵, «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»¹⁶. Серед підзаконних нормативно-правових актів варто назвати постанову Кабінету Міністрів України «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини»¹⁷.

Україна ратифікувала міжнародні конвенції, якими визначаються суттєві засади прав дітей та осіб, які потребують допомоги, встановлення опіки та піклування, зокрема Конвенція про охорону дитинства (ратифікована Україною в 1991 р.)¹⁸, Конвенція про права осіб з інвалідністю (ратифікована Україною в 2009 р.)¹⁹. Передусім цих питань стосується Загальна декларація прав людини 1948 р.²⁰

Загальними засадами цих міжнародних документів та міжнародних пактів про права людини є те, що кожна людина має **всі** передбачені в них права й свободи без будь-якого розрізнення. Тож, головним є питання, наскільки українське законодавство орієнтоване на те, щоб забезпечити саме такий підхід.

¹¹ Про охорону дитинства : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 25.04.2025).

¹² Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13 січ. 2005 р. № 2342-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text> (дата звернення: 25.04.2025).

¹³ Про соціальні послуги : Закон України від 17 січ. 2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 25.04.2025).

¹⁴ Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 21 черв. 2001 р. № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> (дата звернення: 25.04.2025).

¹⁵ Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 груд. 2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 25.04.2025).

¹⁶ Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України № 20/95-ВР від 24 січ. 1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр#Text> (дата звернення: 25.04.2025).

¹⁷ Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини : постанова Каб. Міністрів України від 24 верес. 2008 р. № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-п#Text> (дата звернення: 25.04.2025).

¹⁸ Конвенція про охорону дитинства від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 25.04.2025).

¹⁹ Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 25.04.2025).

²⁰ Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 25.04.2025).

Звернення до норм права, що регулюють окреслені питання, свідчить про те, що цим стратегічним шляхом Україна не прямує, тому потрібно визначити, які підходи встановлені українським законодавством і які з них мають бути змінені.

Слід вказати, що фокус цих питань сходиться на опіці – те, як вона розуміється в Україні й наскільки це потребує перегляду.

За сучасним українським законодавством опіка може бути встановлена над *малолітніми дітьми або недієздатними особами*, а також над *майном*.

Опіка являє собою інститут, призначений для «поповнення» необхідного обсягу дієздатності особи, якою є малолітня або недієздатна особа. Для малолітньої особи опіка встановлюється у відсутність таких законних представників, як батьки / усиновлювачі (ст. 58 ЦК України). Поняття батьківської опіки українське право не знає: за національною моделлю законним представником малолітньої особи є або батьки, або опікун.

Водночас СК України містить норму, якою хоча б у мізерному обсязі допускається й децю інша форма участі інших інституцій у здійсненні особою своїх сімейних прав та виконанні сімейних обов'язків. Це ст. 17, якою передбачається, що орган опіки та піклування надає особі *допомогу* в цьому. Так само, якщо мати, батько дитини є неповнолітніми, баба, дід дитини з боку того з батьків, хто є неповнолітнім, зобов'язані надавати йому *допомогу* у здійсненні ним батьківських прав та виконанні батьківських обов'язків (ст. 16 СК України). З цих норм виходить, що український законодавець надає перевагу терміну «*допомога*» (з боку інших осіб), аніж «*опіка*». Тобто при наданні такої допомоги особі їй опікун не призначається і правова форма такої допомоги незрозуміла.

Отже, можна констатувати, що українське право: а) фіксує вузьке розуміння опіки; б) не допускає її варіантів; в) побудоване за схемою «або – або», якщо це стосується малолітніх осіб. Тобто *або* батьки чи усиновлювачі, *або* опікун.

Такий підхід існує здавна і є для нас звичним, але містить у собі й деякі суперечності. Це, зокрема, демонструє конфлікт між нормами статей 224 і 71 ЦК України, відповідно до яких опікун не має права без дозволу органу опіки та піклування вчиняти правочини, передбачені ст. 71 ЦК України під страхом їх нікчемності. Однак такої норми ЦК України не містить щодо обов'язку батьків діяти в інтересах своїх дітей і отримувати дозвіл органу опіки та піклування на відповідні правочини. Тож, формально батьки мають діяти в інтересах дитини (ч. 6 ст. 203 ЦК України). Для контролю за додержанням цієї вимоги вимагається дозвіл органу опіки та піклування при вчиненні батьками певних правочинів (ч. 2 ст. 177 СК України).

При цьому виникає чимало питань щодо: а) згоди батьків та дозволу органів опіки та піклування²¹; б) правових наслідків порушення батьками цієї вимоги і його впливу на дійсність правочину; в) прав дітей на житло, власниками якого є батьки²²; г) спів-

²¹ Див.: Міщенко М. В. Згода батьків та дозвіл органів опіки і піклування як обов'язкові правові підстави вчинення правочинів малолітніми та неповнолітніми особами. *Право та інновації*. 2015. № 3. С. 162–165; Односторонні правочини : монографія / І. В. Спасибо-Фатєєва, С. О. Готов, О. І. Зозуляк та ін. ; за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2024. С. 44–62.

²² Сурженко О. А. Право дитини на житло. *Форум права*. 2016. № 4. С. 291–295.

відношення управління майном дитини (ст. 177 СК України) і вчинення дій батьками як представниками дитини (статті 237, 242 ЦК України).

Так, якщо правовими наслідками порушення опікуном вчинення правочину без дозволу органу опіки та піклування є *нікчемність* такого правочину (статті 71 та 224 ЦК України), то у відсутність подібної норми щодо дій батьків вчинений ними правочин може бути *оспорений*. Наскільки правильний цей підхід, якщо й опікуни, і батьки є законними представниками, — це питання потребує вирішення. Здається, що в цих випадках розбіжності не має бути, бо немає жодних підстав для цього.

Напевно, це призводить до необхідності подумати над тим, чи не варто вважати опіку *родовим поняттям*, яким охоплювалася б не лише опіка малолітньої особи сторонніми для неї особами, а й *батьківська опіка*. Принаймні, жодних суперечностей у цьому вбачити не можна.

Згадавши, що в СК України визначаються дії батьків щодо майна дитини як *управління* (ст. 177), варто порівняти поняття «управління» та «дії» батьків як законних *представників*. У цій площині також очевидна суперечність. У ч. 1 ст. 177 СК України встановлюється, що батьки управляють майном, належним малолітній дитині, *без спеціального на те повноваження*. Натомість, згідно зі статтями 237, 238, 242 ЦК України, представник *має повноваження*; якщо це законний представник, то його повноваження встановлені законом. Складно уявити, щоб представник не мав повноважень, інакше він не міг би вчиняти жодних дій. Тобто наведений вислів у ч. 1 ст. 177 СК України є явно некоректним.

Втім це не єдина некоректність, адже вживання в ст. 177 СК України терміна «управління» щодо дій батьків або суперечить їх статусу як законних представників, які діють *від імені осіб*, яких вони представляють (ч. 1 ст. 237 ЦК України), тоді як управитель діє *від власного імені* (ст. 1029 ЦК України), або СК України уводить якесь інше управління, що відрізняється від управління за ЦК України. Імовірно, термін «управління» в СК України використаний взагалі без урахування цих «тонкощів».

Із наведеного вище можна зробити принаймні три висновки. Перший: ЦК України та СК України містять суперечності щодо правового статусу опікунів та батьків як законних представників. Другий: у цих кодексах терміни «управління» та «опіка» вживаються без урахування правового режиму управління як певного права і представництва як правовідношення, відмінного від управління. Третій: очевидним стає те, що термін «опіка», як і термін «управління», є збірними і включають різні їх види.

Очевидність такого висновку підтверджує й те, що, крім *опіки над особою*, існує й *опіка над майном*, яка також потребує окремого аналізу. Достатньо згадати, що опіка є одним із видів законного представництва. Представництвом же є правовідношення (ч. 1 ст. 237 ЦК України), а правовідношення складається *між особами*²³. Якщо ж ідеться про опіку над майном, то чи буде так само тут правовідношення між особами? Адже така опіка встановлюється над майном особи, визнаною судом

²³ Щоправда, тут також є нюанси через те, чи можна вважати правовідношенням правовий зв'язок між батьками та малолітньою дитиною, за яким перші є представниками, оскільки другі не виражають на це своєї волі. Так само це стосується і недієздатних. Натомість це питання виходить за межі цієї статті й потребує окремого дослідження.

безвісно відсутньою (ст. 44 ЦК України), або якщо у особи, над якою встановлено опіку чи піклування, є майно, що знаходиться в іншій місцевості (ст. 74 ЦК України). У цих випадках навряд чи можна вбачити правове становище опікуна як представника, оскільки, по суті, не може йтися про правовідношення між опікуном та особою, яка зникла безвісти, і на майно якої встановлено опіку, про що дбає нотаріус.

Тож, нотаріус встановлює опіку *над майном*, а суд та орган опіки та піклування – *над особою*. Це можна пояснити тим, що суд і орган опіки та піклування виважено ставляться до вибору особи, яка призначається опікуном, бо вона «поповнює дієздатність» особи, над якою встановлюється опіка. А от для нотаріуса подібних пересторог закон не містить і це викликає питання, адже в усіх видах представництва опікун може вчиняти правочини з чужим майном. Водночас у разі, якщо це *опікун особи*, то він діє *від імені* особи, а якщо це опікун *над майном*, то чи можна також вважати, що він діє від імені особи? Принаймні в ст. 44 ЦК України про це не йдеться і тому наявною є неузгодженість між статтями 44 та 237 ЦК України.

Напевно, саме тому нотаріуси і порушують питання про те, що такий опікун (опікун над майном) також є представником. Однак тоді він діятиме від імені особи, визнаної безвісно відсутньою. Проте, по-перше, ця особа дієздатна і не вказувала свого наміру, щоб хтось діяв від її імені. По-друге, інших підстав діяти від імені особи, крім «поповнення її дієздатності» або з волі цієї особи, закон не знає. Тому принциповим питанням буде те, чи варто передбачати зовсім інший підхід, аніж той, що складався протягом усього часу існування інституту представництва і наділяти особу, яка нотаріусом призначена опікуном, правами представника? Вважаємо не виправданим ламати інститут представництва.

На думку судді Верховного Суду В. І. Крата, у ЦК України специфічно визначено «опіку над майном», що, по суті, є представництвом, але можна було б ст. 44 ЦК України доповнити фразою, що опіка над майном безвісти зниклого є законним представництвом²⁴. Із наведених вище причин нами ця ідея не підтримується. Але само по собі дискусійне питання ще раз свідчить про різні види опіки з її специфікою і про те, що зв'язок опіки та представництва не може бути настільки лінійним, як це передбачається у ЦК України.

Ще однією функцією щодо осіб, які не мають повного обсягу дієздатності (малолітніх та обмежених у дієздатності), є *піклування*. За ЦК України воно розуміється як діяльність осіб (знов-таки сторонніх, а не батьків / усиновлювачів) з надання згоди на вчинення певних правочинів неповнолітніми особами та особами, дієздатність яких обмежена (ч. 2 ст. 32, ч. 1 ст. 37 ЦК України).

Піклування, поряд із опікою, є правовою інституцією, яка дає змогу вчиняти правочини з майном підопічних в їх інтересах і під контролем з боку органів держави. Ці інституції підлягали дослідженню в контексті як сучасного цивільного права²⁵, так

²⁴ URL: <https://t.me/glossema/2741> (дата звернення: 25.04.2025).

²⁵ Михайліченко Н. В. Опіка та піклування: поняття та правова сутність. *Тенденції та перспективи розвитку науки та освіти в умовах глобалізації*: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Переяслав, 28 лют. 2022). Переяслав, 2022. Вип. 80. С. 28–32.

і міжнародного²⁶. Утім проблем залишається чимало, серед яких: доцільність існування цих роздільних інститутів, комплексність законодавчого регулювання, яке поєднує норми приватного та публічного права, обсяг повноважень піклувальника та ін.

Так, в Японії не існує окремого інституту піклування, а норми про опіку містяться в розділі ЦК, де регулюються сімейні відносини. В Японії інститут опіки перебуває в розд. 4 ЦК, присвяченому регулюванню сімейних відносин²⁷.

А. Г. Гойбах вважав, що опіка віддалилася від родини, і піклування про дітей вже не є лише сімейною справою²⁸, з чого логічно могло би виходити, що цей інститут стає більшою мірою публічно-правовим. Ураховуючи час написання цієї праці, можна зрозуміти, що історико-політично право прислужувалося тій ролі, яку визначала тогочасна стратегія держави. Тому й опіка, як і сім'я, зазнавали тотального впливу публічного права, яке тиснуло на всі правові інституції.

Схожий підхід зберігся й у сучасній українській науці. Зокрема, стверджувалося, що у відносинах опіки над майном важливим є місце публічно-правових методів регулювання, що пов'язане з необхідністю контролю з боку держави за наданням допомоги опікунами малолітнім та недієздатним особам у здійсненні їх прав²⁹.

Щодо співвідношення норм про опіку та норм сімейного права, то саме зазначене співвідношення публічного і приватного права й мало враховуватись, однак в обох цих правових інститутах об'єктивно доволі багато публічно-правових норм. Свого часу О. Й. Пергамент вважала опіку інститутом сімейного права³⁰, це свідчило про те, що й норми сімейного права чималою мірою є публічними. Нині це питання має значення в тому аспекті, що при збереженні концепції бачення ЦК України суто кодексом приватного права, як це було при розробленні цього Кодексу в 90-х роках ХХ ст., при рекодифікації складно буде пояснити, наскільки вписуються в цю концепцію публічні норми про опіку та піклування.

За законодавством європейських країн опіка часто розуміється як системне поняття, що застосовується у всіх випадках, коли особа не може самотужки набувати для себе цивільних прав та обов'язків або для одних осіб, які опікуються дитиною, це видається надто складним.

На підставі аналізу законодавства європейських країн можна визначити такі моделі опіки:

²⁶ Калакура В. Я. Особливості правового регулювання опіки та піклування в міжнародному приватному праві. *Міжнародне право*. 2012. № 2. С. 65–74 URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=mipr_2012_2_7 (дата звернення: 25.04.2025).

²⁷ Мамай І. В. Щодо співвідношення правового регулювання відносин опіки та піклування нормами цивільного та сімейного прав. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 11. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc11/part_1/58.pdf (дата звернення: 25.04.2025).

²⁸ Гойхбарг А. Г. Сравнительное семейное право. М., 1925. 231 с.

²⁹ Адаховська Н. С. Опіка над майном за цивільним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2013. С. 7.

³⁰ Пергамент А. И. Опекa и попечительство. М., 1966. 160 с.

- 1) батьківська спільна опіка;
- 2) батьки та опікун;
- 3) помічник із особливими повноваженнями, як-от представництво прав дитини в органах держави, контроль за додержанням прав дитини на утримання та її особистими контактами. Це може означати фактичне, але не юридичне обмеження батьківської опіки;
- 4) батьківська опіка, але з розподілом функцій опіки над дитиною;
- 5) батьківська опіка, якщо батьки живуть окремо, то за контрактом між ними – хто й що здійснюватиме стосовно опіки над дитиною;
- 6) почергова опіка;
- 7) покладання опіки на одного з батьків, і тоді інший із батьків виплачує аліменти;
- 8) покладання опіки на іншу особу;
- 9) опіка над неповнолітньою матір'ю дитини;
- 10) супровідна опіка для батьків та ін.

Тож, європейське законодавство знає чимало моделей опіки і вони виходять далеко за вузькі межі опіки за українським законодавством. Відповідно, постає питання про те, чи варто нам продовжувати зберігати свій підхід, чи починати запозичувати європейський досвід.

Більш уважний погляд на такий спектр опіки, порівняно з українським законодавством, переконливо доводить те, що нам бракує необхідного комплексу норм для врегулювання тих чи інших відносин. Так, якщо у ч. 1 ст. 35 ЦК України йдеться про можливість надання повної цивільної дієздатності неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини, то видається цілком очевидним, що цього недостатньо. Навряд чи можна такою стислою нормою «закрити» імовірні питання, що виникатимуть на практиці в разі, якщо поведження неповнолітньої матері дитини свідчитиме про те, що надання їй повної дієздатності було помилковим і не на користь ані їй, ані дитині.

За законодавством Швейцарії для неповнолітньої матері дитини може бути призначений опікун, якщо їй ще не виповнилося 18 років. У такому разі опікун бере на себе відповідальність як за матір, так і за її дитину. Як правило, опіку розподіляють між двома особами.

Супровідна опіка є особливою формою юридичного представництва дитини. Вона замінює функції, які зазвичай виконує орган опіки по справах неповнолітніх. Супровідна опіка є добровільною і може бути ініційована особою, яка має батьківські права. Наприклад, вона може бути використана для встановлення батьківства або вирішення питання щодо аліментів. Для її оформлення необхідно подати письмову заяву щонайменше від одного з батьків. На відміну від опіки, тут не проводиться судовий розгляд або перевірка. Тобто в цьому разі опікун діє в інтересах як дитини, так і одного з батьків, що значно полегшує їй дії, і знімає зайвий тягар з органів опіки та піклування. Тобто цей приклад свідчить про те, як можна передати соціальні функції держави у приватний сектор.

Згідно зі ст. 308 ЦК Швейцарії³¹, законна опіка не пов'язана з якоюсь ситуацією ризику для особи. Так, у цій нормі зазначається, що призначення опікуна може бути викликане певними обставинами (без зазначення того, яких саме). Опікун надає

³¹ URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/19185> (дата звернення: 25.04.2025).

батькам допомогу й сприяє догляду за дитиною. На думку Бідербоста, ці норми містять дискреційні положення, адресовані органу опіки. Вони виявляються правилами «слід – якщо – необхідно»³².

Орган опіки та піклування може делегувати опікуну особливі повноваження, зокрема представництво інтересів дитини під час захисту його права на утримання та інших прав, а також нагляд за особистими контактами. На думку Хефелі, це може означати фактичне, але не юридичне обмеження батьківської опіки³³. У п. 3 ст. 308 ЦК Швейцарії допускається відповідне обмеження батьківської опіки з тих повноважень, які здійснюватиме опікун. Згідно з дослідженням Фолля та ін. (2008), можливість обмеження батьківського піклування в окремих випадках використовується рідко³⁴.

Опіка, відповідно до ст. 308 ЦК Швейцарії, є часто застосовуваним заходом. У неї є загальний мандат надавати підтримку батькам у виконанні ними своїх батьківських обов'язків. Однак втручання не завжди є бажаним. Опіка часто застосовується у випадках, коли батьки перебувають у конфлікті один з одним або коли діти зазнають будь-якої зневаги чи насильства. Мета – конструктивно змінити проблемну ситуацію на благо дитини. Дитина завжди має бути в центрі уваги³⁵.

Якщо вести мову про батьківську опіку, тобто опіку в широкому розумінні як виконання функцій батьками щодо утримання та виховання дітей, то загострюється проблема в разі припинення спільного проживання батьків (неважливо, чи пов'язане це з розлученням). Щодо цього в європейських країнах встановлюється почергова батьківська опіка. Навіть якщо один із батьків формально проти, суд має – на прохання батька або дитини – розглянути, чи відповідає почергова опіка найкращим інтересам дитини (наприклад, п. 2 ст. 298 ЦК Швейцарії).

У цьому випадку допускаються різні варіанти, які розглядає суд і встановлює знов-таки в інтересах дитини. Для цього батьками розробляється угода, в якій визначається поперемінна (50 % часу з кожним із батьків), розподілена (менш як 50 % часу з одним із батьків, але не менш як 35 %) або альтернативна опіка, навіть так: «ідеально збалансована альтернативна опіка».

Водночас і такі варіанти не вичерпують можливостей, які демонструють законодавство і судова практика європейських держав. Так, якщо батьківська опіка не здійснюється почергово, а покладається на одного з батьків:

³² Biderbost, Yvo; Affolter-Fringeli, Kurt Beistandschaft. In: Christiana Fountoulakis, Kurt Affolter Fringeli, Yvo Biderbost, Daniel Steck (Hrsg.). Fachhandbuch Kindes- und Erwachsenenschutzrecht. Zürich: Schulthess Verlag. 2016. S. 112.

³³ Häfeli, C. Das neue Kindes- und Erwachsenenschutzrecht – eine Zwischenbilanz und Perspektiven. Jusletter, 9. Dezember. 2013. S. 138. URL: https://www.humanrights.ch/cms/upload/pdf/140217_Jusletter_Haefeli_Erwachsenenschutzrecht.pdf (дата звернення: 25.04.2025).

³⁴ Voll, P., Jud, A., Mey, E., Häfeli, C., & Stettler, M. (2008). Zivilrechtlicher Kindesschutz: Akteure, Strukturen, Prozesse (с. 248). interact Verlag. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3459426>

³⁵ Häfeli, Christoph; Lengwiler, Martin; Vogel Campanello, Margot. Einleitung: Recht zwischen Schutz und Zwang. URL: https://www.zora.uzh.ch/id/eprint/275701/1/Einleitung_Zwischen_Schutz_und_Zwang___9783796548796.pdf (дата звернення: 25.04.2025).

- той із батьків, хто не є опікуном, зобов'язаний виплачувати аліменти на утримання дитини. Сума може досягати покриття всіх фактичних витрат на дитину, якщо у того з батьків, хто виплачує допомогу, достатньо ресурсів;

- батько, який здійснює опіку над дитиною, має право на окремі кошти на утримання дитини для себе (п. 2 ст. 285 ЦК Швейцарії). Це пояснюється тим, що догляд за дитиною тягне за собою певні витрати для того з батьків, які здійснюють опіку, або навіть скорочення їхньої працездатності та заробітної плати.

Важливо відзначити ще один ракурс проблеми опіки над дітьми, зокрема батьківської опіки. Як в європейських, так і в східних державах традиційно вважається, що діти мають жити в сім'ях. Це досягається різними шляхами: усиновленням дітей, встановленням над ними опіки, переданням у прийомні сім'ї та ін. Повсюдно спостерігається мінімізація передачі дітей під опіку держави. Так, у Великій Британії відповідно до Закону про дітей (1989) це питання перебуває у віданні місцевих органів влади, які роблять все необхідне, щоб забезпечити щонайменшу можливість для дитини проживати у власній сім'ї і громаді. Задля цього прийомна опіка дітей встановлюється тимчасово і більшість із них повертаються у власні сім'ї протягом шести місяців. Інші діти періодично проживають у прийомних сім'ях (тимчасова опіка). Більшість прийомних дітей підтримують тісні зв'язки з біологічними батьками. У більшості випадків перебування дитини в прийомній сім'ї погоджується з біологічними батьками, які звернулися за підтримкою на період кризи³⁶.

Наведене ще раз демонструє і гнучкість інституту опіки, і спрямованість на залишення дитини з батьками, і мінімізацію функцій держави стосовно опіки.

В Україні ситуація інша. Правовий інститут опіки охарактеризовано на межі цивільного і державного права³⁷, вона є видом соціального піклування³⁸ і обов'язок пі-

³⁶ Бурлака О. Зарубіжний досвід соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і можливості його використання в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 59–64; Стремечка Є. О., Паскарь Ю. Є. Досвід розвитку фостерингу у зарубіжних країнах. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2016/270-258-15.pdf> (дата звернення: 25.04.2025).

³⁷ Соцька А. М. Особливості публічного адміністрування правовідносин зі здійснення опіки над майном повнолітніх недієздатних осіб та осіб, дієздатність яких обмежена. *Право і суспільство*. 2023. № 3. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/3_2023/20.pdf. (дата звернення: 25.04.2025).

Органи опіки та піклування діють відповідно до Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини (див.: Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини : постанова Каб. Міністрів України від 24 верес. 2008 р. № 866. *Офіційний вісник України*. 2008. № 76. Ст. 2561. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.04.2025)).

³⁸ Дутко А. О. Опіка (піклування) над дітьми як вид соціального піклування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2025. № 813. С. 319–323 URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2579/vnulpurn201581352.pdf> (дата звернення: 25.04.2025).

клуватися про тих, хто сам не може піклуватися про себе і свої інтереси, є не метою опіки, а функцією держави³⁹.

Натомість і в Україні вважається, що вилучення дитини з кровної сім'ї і передання її на постійне виховання в іншу сім'ю є виключною мірою і має застосовуватися лише у випадках, коли проживання дитини у кровній сім'ї шкодить її інтересам⁴⁰. Зв'язок дитини з кровними батьками не повинен перериватися⁴¹ і заради цього також можливе встановлення різних форм опіки над дитиною та інших форм піклування про дитину, зокрема патронатне виховання⁴².

Однак відсутність варіативності опіки, невизнання можливості розуміння батьківської опіки та призначення опікуна, який виконував би певні функції щодо дитини поряд із батьками, на наш погляд, є збереженням застарілого і заскорузлого радянського підходу, який демонструє імперативність. А от швейцарські дослідники зазначають, що подібне у них має місце у сільській місцевості, коли майже в половині випадків помічники дають неконкретний загальний мандат, і це є неприйнятним⁴³. Крістоф Хек (2008) також описує, що формулювання завдань і цілей при встановленні мандата часто буває незадовільним⁴⁴. Як не прикро це констатувати, то ми якраз і поводимося, як у сільській швейцарській місцевості, на відміну від чого застосування законодавства про опіку в цій країні орієнтоване на індивідуальний підхід до встановлення опіки в кожному випадку із визначенням конкретних повноважень опікуна.

Крім дітей, опіка встановлюється й над недієздатними особами. І от щодо такої опіки останнім часом постають питання, пов'язані з демократизацією ставлення до бажань та оцінки можливостей дій таких осіб. Хоча ці особи, як зазначається в теорії, й не надають звіт своїм діям, європейське законодавство набагато менш категоричне,

³⁹ Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар : у 2 ч. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. Київ : Концерн «Вид. Дім "Ін Юре"», 2004. Ч. 1. С. 217.

⁴⁰ Морозова С. Є. Правове регулювання опіки та піклування за цивільним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : спец. 12.00.03 / Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2011. С. 13.

⁴¹ Красицька Л. В. Про право дитини знати своїх батьків. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/68dcc844-c68f-4d9b-ba78-5ef34ab260b8> (дата звернення: 25.04.2025).

⁴² Патронат над дитиною згідно зі ст. 252 СК України – це тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин.

Щодо Порядку створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя див.: Деякі питання захисту прав дитини та надання послуги патронату над дитиною : постанова Каб. Міністрів України від 20 серп. 2021 р. № 893: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893-2021-p#n14> (дата звернення: 25.04.2025).

⁴³ Voll, P., Jud, A., Mey, E., Häfeli, C., & Stettler, M. (2008). Вказана праця. С. 110.

⁴⁴ Häfeli, Christoph; Voll, Peter (2008). Die Behördenorganisation des Vormundschaftswesens und ihre Auswirkungen auf den Kinderschutz. In: Voll, Peter; Jud, Andreas; Mey, Eva; Häfeli, Christoph; Stettler, Martin (Hrsg.). Zivilrechtlicher Kinderschutz: Akteure, Prozesse, Strukturen (S. 193–224). Luzern: Interact. С. 137.

аніж українське, яким виключаються будь-які дії з набуття, здійснення та припинення своїх суб'єктивних цивільних прав такими особами.

Натомість у Німеччині опіка над особами, які страждають на такі захворювання, як Альцгеймера, старече недоумство або інші психічні розлади, за яких вони вже не в змозі виконувати найпростіші дії, не є наслідком їх визнання недієздатними. Підопічний зберігає важливі цивільні та політичні права, зокрема виборче право (Wahlrecht), право на укладення шлюбу (Eheschließungsrecht bei Geschäftsfähigkeit), право на заповіт (Errichtung des Testaments) та ін. Опікун призначається тільки для виконання певного кола завдань (Bescheid über die Bestellung des Betreuers). Усе інше підопічний робить сам. Побажання щодо фігури опікуна особа може оформити заздалегідь у так званому розпорядженні про опіку (Betreuungsverfügung), також можливим є видання довіреності (Vorsorgevollmacht für den Fall der Geschäftsunfähigkeit), за якою особу уповноважено приймати різні рішення щодо медичної допомоги, догляду, опіки та місцезнаходження. Довіреність набирає чинності, коли довірителя буде визнано неспроможним самостійно керувати своїми справами. За наявності такої довіреності, підписаної довірителем та його довіреною особою, опікун не призначається⁴⁵.

Варто подумати не лише стосовно співвідношення про опіку над особами та опіку над майном, а й про роздільну опіку в різних зрізах. Це можливо в разі наявності в особи майна, що використовується в підприємницькій діяльності, коштів на рахунках у фінансових установах та цінних паперів, вирішення медичних питань. Така опіка може застосовуватися як до дитини, так і до особи, яка внаслідок хвороби потребує представництва. Кожен із опікунів опікуватиметься різними аспектами соціального життя таких осіб. Опікуни можуть укладати про це договір, але має бути його узгодження чи реєстрація в органі опіки та піклування, і це має бути врегульовано в нормах права.

Висновки

Отже, у цілому український правовий інститут опіки відповідає загальним засадам його призначення, а функціонування органів та інституцій, пов'язаних із опікою, зрештою покликане забезпечити належний догляд за малолітніми дітьми, їх вихованням тощо. Однак українському праву бракує різноманіття опіки і гнучкості цього інституту. Відсутність в українському праві поняття батьківської опіки, аналогічної опіці над дітьми, які позбавлені батьківського піклування, викликає певні труднощі на шляху досягнення мети зростання дитини в найбільш оптимальному родинному середовищі. Критичне звуження можливостей осіб, які внаслідок психічної хвороби визнані судом недієздатними і позбавлені будь-яких можливостей вчиняти дії для набуття для себе прав, видається таким, що потребує перегляду. Досвід європейських країн про різні види опіки, що дають варіативні можливості впровадження ефективного догляду за дитиною та хворою особою, вартий сприйняття українським законодавством.

⁴⁵ Кримханд В. (Дортмунд). Питання опіки та піклування в Німеччині. 2012. Партнер № 8 (179). URL: <https://www.partner-inform.de/partner/detail/2012/8/178/5586/voprosy-opeki-i-opekunstva-v-germanii?lang=ru> (дата звернення: 25.04.2025).

REFERENCES

- Adakhovska, N. S. (2013). Guardianship over property under Ukrainian civil law. [PhD thesis NU "ODESA LAW ACADEMY"] Odesa, Ukraine [in Ukrainian] <https://dspace.onua.edu.ua/items/95bde56a-5205-479c-98c0-8aa1c021983c>
- Biderbost, Y., & Affolter-Fringeli, K. (2016). Beistandschaft. In C. Fountoulakis, K. Affolter-Fringeli, Y. Biderbost, & D. Steck (Eds.), *Fachhandbuch Kindes- und erwachsenenschutzrecht* [Specialist handbook on child and adult protection law] (p. 112). Zürich: Schulthess Verlag [in German]
- Burlaka, O. (2020). Foreign experience in social protection of orphans and children deprived of parental care and the possibilities of its application in Ukraine. *Pidpriyemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, 1, 59–64 [in Ukrainian]
- Dutko, A. O. (2015). Guardianship (custody) over children as a form of social care. *Visnyk Natsional'noho universytetu "Lvivska politeknika"*, 813 http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_813_52 [in Ukrainian]
- Gorverment of Ukraine (2008, September 24). Issues related to the activities of guardianship and custody authorities in protecting children's rights: Resolution No. 866. *Official Bulletin of Ukraine*, (76), Art. 2561. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text> (accessed April 25, 2025) [in Ukrainian]
- Gorverment of Ukraine of Ukraine. (2008, September 24). Resolution No. 866 "Issues of activity of guardianship and custody bodies related to child rights protection". <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]
- Gorverment of Ukraine of Ukraine. (2021, August 20). Resolution No. 893 "Some issues of child rights protection and provision of patronage services over a child". <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893-2021-%D0%BF#n14> . [in Ukrainian]
- Häfeli, C. (2013, December 9). *Das neue Kindes- und Erwachsenenenschutzrecht – eine Zwischenbilanz und Perspektiven*. Jusletter, [The new child and adult protection law – an interim assessment and perspectives]. 138. https://www.humanrights.ch/cms/upload/pdf/140217_Jusletter_Haefeli_Erwachsenenschutzrecht.pdf (accessed April 25, 2025) [in German]
- Häfeli, C., Lengwiler, M., & Vogel Campanello, M. (n.d.). *Einleitung: Recht zwischen Schutz und Zwang*. [Introduction: Law between protection and coercion]. https://www.zora.uzh.ch/id/eprint/275701/1/Einleitung_Zwischen_Schutz_und_Zwang_9783796548796.pdf (accessed April 25, 2025) [in German]
- Häfeli, C., & Voll, P. (2008). Die Behördenorganisation des Vormundschaftswesens und ihre Auswirkungen auf den Kinderschutz [The organization of guardianship authorities and their impact on child protection]. In P. Voll, A. Jud, E. Mey, C. Häfeli, & M. Stettler (Eds.), *Zivilrechtlicher Kinderschutz: Akteure, Prozesse, Strukturen* [Civil law child protection: Actors, processes, structures] (pp. 193–224). Luzern: Interact. [in German]
- Hoikhbahr, A. H. (1925). Comparative family law. Moscow, Russia: Iuridicheskaya literatura [in Russian]
- Kalakura, V. (2012). Peculiarities of legal regulation of guardianship and trusteeship in private international law. *International Law*, 2, 65-74 <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000044848> [in Ukrainian]

- Krasytska, L. V. (2019). The child's right to know their parents. In *Problems of civil law and process: Theses of participants of the scientific-practical conference dedicated to the bright memory of O. A. Pushkin* (pp. 90–93). Kharkiv, Ukraine: Kharkiv National University of Internal Affairs. [in Ukrainian]
- Krat, V. I. (2025). Opinion of the judge of the Supreme Court of Ukraine. Telegram channel “*Troby pro pryvatne pravo*”. <https://t.me/glossema/2741> [in Ukrainian]
- Krymhand, V. (2012). Issues of guardianship and custody in Germany. *Partner*, (8 [179]). <https://www.partner-inform.de/partner/detail/2012/8/178/5586/voprosy-opeki-i-opekunstva-v-germanii?lang=ru> (*accessed April 25, 2025*) [in Russian]
- Mamai, I. V. (2014). The relative proportions of legal regulation of custody and guardianship rules of civil and family law. *Naukovi visti Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, 11, https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc11/part_1/58.pdf [in Ukrainian]
- Mishchenko, M. V. (2015). Parental consent and permission of guardianship and custody bodies as mandatory legal grounds for transactions of minors and underage persons. *Pravo ta innovatsii*, 3, 162–165. [in Ukrainian]
- Morozova, S. Ye. (2007). Development of guardianship and custody in civil legislation. In *Evolution of civil legislation of Ukraine: Problems of theory and practice* (pp. 214–243). Kyiv, Ukraine: Yurydychna dumka. [in Ukrainian]
- Morozova, S. Ye. (2011). Legal regulation of guardianship and custody under Ukrainian civil legislation. [Doctoral thesis, National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of State and Law named after V. M. Koretskyi]. Kyiv, Ukraine [in Ukrainian]
- Mykhailichenko, N. V. (2022). Guardianship and custody: Concepts and legal essence. In *Trends and perspectives of science and education development in the context of globalization: Materials of the international scientific-practical online conference*. Pereiaslav, Ukraine: Pereiaslav National University [in Ukrainian]
- Parashchuk, L. H., & Voytyuk, N. A. (2022). The institute of guardianship and care in Ukraine and european countries as an effective form of arrangement for orphans and children deprived of parental care. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 10, Article 47. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/47> [in Ukrainian]
- Pergament, A. I. (1966). Guardianship and custody. Moskva: Iuridicheskaja literatura [in Russian]
- Prutian, D. (2007). Guardianship under Roman private law and modern Ukrainian civil legislation [PhD thesis NU “ODESA LAW ACADEMY”] Odesa, Ukraine [in Ukrainian]
- Pushkina, O. V., & Lozyska, S. M. (2013). Foster families: American experience. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriya: Yurydychni nauky*, 2(5), 132–136 [in Ukrainian]
- Shevchenko, Ya. M. (Ed.). (2004). *Civil Code of Ukraine: Scientific and practical commentary* (Part 1, p. 217). Kyiv: Concern “In Jure” Publishing House. [in Ukrainian]
- Sotska, A. M. (2023). Peculiarities of public administration of legal relations regarding guardianship over the property of adult incapacitated persons and persons with limited legal capacity. *Pravo i suspilstvo*, 3. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.20> [in Ukrainian]

- Spasybo-Fatyeyeva, I. V., Glotov, S. O., Zozuliak, O. I., et al. (Eds.). (2024). Unilateral transactions. Kharkiv, Ukraine: EKUS. [in Ukrainian]
- Stremetska, Ye. O., & Paskar, Yu. Ye. (2016). Experience of fostering development in foreign countries. *Naukovi pratsi [Chornomorskyi derzhavnyi universytet imeni Petra Mohyly. Serii: Pedagogika]*, 270 (258), 78–82. <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2016/270-258-15.pdf> [in Ukrainian]
- Surzhenko, O. A. (2016). The child's right to housing. *Forum prava*, 4, 291–295. [In Ukrainian]
- Switzerland. (1907). *Swiss Civil Code of December 10, 1907 (as of January 1, 2016)*. <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/19185> [in English] (accessed April 25, 2025)
- United Nations. (1948). *Universal Declaration of human rights*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (accessed April 25, 2025) [in Ukrainian]
- United Nations. (1989). *Convention on the rights of the child*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (accessed April 25, 2025) [in Ukrainian]
- United Nations. (2006). *Convention on the rights of persons with disabilities*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (accessed April 25, 2025) [in Ukrainian]
- Verkhovna Rada of Ukraine. (1995, January 24). *On agencies and services for children and special institutions for children: Law of Ukraine No. 20/95-VR*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр#Text> (accessed April 25, 2025) [in Ukrainian]
- Verkhovna Rada of Ukraine. (1997, May 21). *On local self-government in Ukraine: Law of Ukraine No. 280/97-VR*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (accessed April 25, 2025) [in Ukrainian]
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2001, April 26). *On the protection of childhood: Law of Ukraine No. 2402-III*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (accessed April 25, 2025) [in Ukrainian]
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2001, June 21). *On social work with families, children and youth: Law of Ukraine No. 2558-III*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> (accessed April 25, 2025) [in Ukrainian]
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2002, January 10). *Family Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 2947-III*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14?find=1&text> (accessed April 25, 2025) [in Ukrainian]
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2005, January 13). *On ensuring organizational and legal conditions for the social protection of orphans and children deprived of parental care: Law of Ukraine No. 2342-IV*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text> (accessed April 25, 2025) [in Ukrainian]
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2017, December 7). *On prevention and combating domestic violence: Law of Ukraine No. 2229-VIII*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (accessed April 25, 2025) [in Ukrainian]
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2019, January 17). *On social services: Law of Ukraine No. 2671-VIII*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (accessed April 25, 2025)

- Voll, P., Jud, A., Mey, E., Häfeli, C., & Stettler, M. (2008). *Zivilrechtlicher Kinderschutz: Akteure, Strukturen, Prozesse* [Civil law child protection: Actors, structures, processes] (p. 248). interact Verlag. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3459426> [in German]
- Yanytska, I. A. (2013). The concept and significance of the institute of guardianship and custody and their differentiation. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/937/1/ПОНЯТТЯ%20ТА%20НАЧЕННЯ%20ІНСТИТУТУ%20ОПІКИ%20ТА%20ПІКЛУВАННЯ.pdf> [in Ukrainian]

Spasybo-Fatyeyeva Inna

Dr. Sc. (Law), Professor

Head of the Department of Civil Law

Yaroslav Mudryi National Law University

Kbarkiv, Ukraine

Spasybo-Fatyeyeva Inna. Guardianship (Custody) and Trusteeship - Expanding Horizons in the Law of Ukraine

Abstract

The study of issues related to family law relations is particularly relevant today for our country, which is moving towards the European legal space. It is important for our country to understand the experience of legal regulation which other European countries have in these matters, so that in the future we can develop our own legislation in a balanced manner. The urgency of the problem is due to the need for a fundamental review of the principles underlying the regulation of guardianship and custody. The main thing that needs to be changed is to correct the approach to defining those legal mechanisms that are intended to establish compensatory levers in cases where a person is unable to fully understand the significance of his or her actions and therefore to take them. This article analyses Ukrainian legislation on guardianship and trusteeship with a view to identifying the essence of these legal institutions, their purpose and the extent to which their regulation in domestic law is in line with the latest approaches, trends and international documents. For this purpose, the author compares Ukrainian legislation with the legislation of some European countries, in particular, Switzerland, the United Kingdom, Germany, and Poland. Such a comparison proves the need to develop a conceptual approach to understanding guardianship, to introduce its various types, including parental guardianship, to allow for a combination of parental and guardianship, and to allow for a model of different guardians who will perform different functions with respect to wards and their property. The article uses general scientific and special scientific methods of scientific research: systemic and comparative analysis, and dialectical analysis. The article uses general scientific and special scientific methods of scientific research: systemic and comparative analysis, and dialectical method. It is noted that the approach to declaring persons incapacitated and depriving them of all rights needs to be revised. Attention is drawn to the direct link between guardianship and trusteeship and the institute of representation, which should be coordinated. It is emphasised that the shortcomings of Ukrainian legislation should be eliminated as soon as possible, which is dictated not only by the need to bring Ukrainian laws in line with European standards, but also, above all, by the need for humane treatment of people with disabilities.

Keywords: *guardianship, parental guardianship, custody, minor, child, person declared incapacitated by a court, guardianship and custody authority.*